

EGY SZEMTANU BUDAVÁR OSTROMÁRÓL

(Pauler Tivadar Naplójából.*)

1849. május 1. Beszélük, hogy a magyar örsök Csatánál lettek volna; Buda cerniroztatni fog, mit sokan bombáztatással hoznak összefüggésbe; én ezt nem igen hiszem, de eldöntendi a legközelebbi jövendő; majd elvállik holnap... az újságok közül nevezetes, hogy a legelső „Közlönyt“ látom december óta; hivatalosan azon hírt közli, hogy Bem 10 zászlóaljat rendszerezett; Lugost bevette... Dembinszky 10 ezer emberrel Vogel elébe megy. Pesten ismét sok placat jelenik meg magánosoktól.

2... Budavár ostromáról is sokat beszélnek, de bizonyost még nem tudhatni...

3... az egyetemi kéziratárt rakosgatják, mert bombáztatástól tartanak... látom a nagy lengyel dísadásokat, kik igen jól felöltöztetvék; nő is kíséri őket. Napamtól Irányi megtagadja az átmeneti engedelmet, mi arra mutat, hogy Budára nézve történend valami... olvasom, hogy Durcsák fejmegyei szolgabíró agyonlövetett a szegedi véstörvényszék előtt. Külföldről semmit sem tudhatni. Azon hír terjed, hogy ma kelnek át Ráckevénél a magyar seregek Budára.

4. A mai nap ismét a legnevezetesebbek közé tartozik; én Mihichet megyek látogatni, hogy tudjam, valjon volt-e Budán vagy sem; nem találom, de visszatértemkor a Dunaparton a budai oldalon már huszárok láthatók, kik Promontor felől jönnek; én Hajnikhoz (Károly) sietek; látjuk a huszárokat a ráczvárosba nyomulni; a svábhegyen is vannak magyarok és magyar zászlók; a huszárok a Szt. Gellért hegyén egyet tűznek fel; — mintegy $\frac{1}{4}$ -kor kezdődik az ágyúzás, a magy. a Calváriáról legelőször, — délután a kis svábhegyről, — végre a Szt. Gellértről is lönek; a naphegyen nagy. röppentyűk vannak, úgyszintén a vizivárosba is azokkal lönek; — a várból felelnek mindennűnen; — sőt golyók Pestre is jönnek, az apácák istállójába üt egy — a bálványutezába — Nagykrisófhoz — Kalmár melletti házba; én (Hajnik) Károlynál egy ideig nézek, de mivel sok ember megrettenhetett, megtiltják a dunapartoni állást... úgy látszik, mintha a várból égne... az ágyúzás még most is, midőn ezeket írom $\frac{3}{4}$ 10-kor folyást tart; mondják, hogy röppentyűket bocsájtottak át Pestre; ... ha így folytatják az ágyúzást, iszonyatos éj leend... én sohasem hittem volna,

* Pauler Tivadar (1816—1886), a pesti egyetemen az ésjog és magyar közjog tanára, b. Eötvös József halála után közoktatásügyi, majd két ízben is (1872—75 és 1878—86) igazságügyi miniszter Naplójából közöljük itt a Budavár 1849-i ostromára vonatkozó részleteket. Ez időben (1848 júliusa óta) ő pesti egyetemi tanár volt. A Napló szövegén semmit sem simítunk; sietős, töredékes, szaggatott modora híven érezteti a lázas napok izgatottságát, alaki kidolgozatlansága pedig a napi feljegyzések magánjellegét és közvetlen életszerűségét.

hogy Hentzi valósággal védelmezze a várat, minekutána mindig tarthatlan posztiónak hallottam. Mintegy tizenegy óraker erősen kezdenek ismét tüzelni Pestre főleg; gránátok, bombák, röppentyűkkel.

5. ... az ágyúzás sűrűn reggelig tartott... nyolc ember itt Pesten megsebesítettet, számtalan sok házak megsérültek; Patay helyőrségi parancsnok falragaszban hirdeti, hogy Pestről lövések okozzák azt és halált hirdet a lövöldözőkre; a magy. felgyűjtották a nádori istállót hol szénáját tartja Hentzi, mire a lövések Pestre még sűrűbbek lettek éjszaka; ... a nagy kirchofba egy golyó ütődött az éjszaka, mely visszaütödvén a porcellángyár ajtaját összezúzta; mondják, hogy Komáromból hajón jönnek nagyobb üregű ágyúk; ma mint tegnap dél óta a boltok Pesten mind zárva; az ágyúzás az egész nap folytattatik, de nem oly sűrűn mint tegnap; Pestre nagyon ritkán jön golyó; este felé Toldyhoz (Ferenc) menvén nézni a nagy ágyúk lövöldözését, látjuk, hogy ég, a Dunapartra menvén vesszük észre, hogy a híd melletti Likaház s a vizivárosban is lángok láthatók; az utóbbi tűz nagyobb két házat emésztett, amint hallom, azokat, melyek a várbai felmenet mellett vannak.

6. Gyönyörű szép nap. Budán a tüzet eloltották, az éjszaka ritkábban történtek lövések s ma délelőtt s most nem igen sűrűn esnek; — Hentzi tegnap levelet küldött Pestre mellyben állítja, hogy két ágyulóvéd intéztek volna Buda felé; azzal majd felgyűjtották a világ nyolcadik csodaművét mert az alagutaktól csak 20 lépésnyire estek; erre cáfolatul Irányi, Patay, Ságody polgármester kijelentik, hogy ez nem igaz... Toldyval (Ferenc) a vámsorompó melletti töltésen ki a városligetbe, hol számos sok ember töltötte az éjet; most is ottan bivoakíroznak; beszélük, hogy előkészületek történnék ostromrohamra; délután is még ágyúznak, de nem igen sűrűn; ... Bécsben 80,000 orosz katonát várnak; mi azonban nem hivatalos; a magy. ministerium máj. 2. alakíttatott. Szemere belügy, elnök: Batthány külügy; Vukovics igazságügy, Duschek pénzügy, Horváth Mih. vallási, közoktatási, Csányi közlekedési, kereskedelmi, hadügy még üres; egyszersmind azon pontok is határozatnak el, melyek a kormányt rendszerint illetik; a ministerium magát a „Márceus“ szerint forradalminak, resp.ublicainak és democratai irányúnak vallja.

7. ... ma az egész napon gyéren folytatják az ágyúzást; — mit annak tulajdonítanak, hogy a nagyobb üregű ágyúkat várják. Tudós társaság természettudományi osztályának ülése Hanák állattani történetét folytatja. Budán hallom sok ember kivándorlott a hegységbe ott keresvén menedéket.

8. Ma azon hír terjedvén, hogy Budavára Pest részéről bombáztatni fogna a reggel uralkodó csendesség lövési szünet daczára aggályos alakban mutatkozik a város ábrája; mondják, hogy Bem jött volna fel s ennek parancsára történvék az egész; sok ember kimegy a városligetbe; mondják, hogy 12 óraker kezdődik, a József téren nagy készülétek tétetnek; ma éjszaka a vízerőművet akarják lövöldözni a pesti oldalról. Mintegy déltájban Irányitól indítva, hogy kiki személye vagyona biztosításáról gondoskodják, hogy a pénz- és levéltárak úgyszinte a betegek iránt a szükséges rendelések megtétettek; nagy aggály, némellykor egy-egy lövés; mi is legbecsesebb dolgainkat lerakjuk a pinczékbe s földszinti boltozott szobákba... hallom, hogy tegnap fejr zászlóval többen jöttek ki a várból és a hegyekbe menekültek... Mivel mind csendes, lefekszünk.

9. A mai nap rémületesen kezd; már 2 órakor kezdik az ágyúzást, mind a Szt. Gellérthegyről mind viszont Pest városára, mi mindent a pinczébe rakunk; a házbeliék kiköltöznek nagyobbbrészt; — a Trattner-Károlyi ház lángba borul; a Széchenyi házba bomba esik, a kecskeméti utczában egy ablakot összezúz . . . hallom, hogy a várból parlamenter jött volna, mit talán azért mondanak, mert 7 óra tájban teljesen megszűnt az ágyúzás. Isten tudja mit hozand e' nap; az egész napon át nem volt többé ágyúzás; délután nőmet Mihichhez kísérem (a Liliom utczába) hol az éjet tölti; én napammal itt maradok; hallom, hogy Budán a külvárosok lakói házaik elhagyására utasítottak és pedig már 3 órakor, mi rendkívüli eseményekre mutat; a gyermekek nőmmel vannak. Isten őrizze őket és bennünket.

10. Az éj csendesen múltott; — ma nézem a pusztításokat, melyeket a bombázás tett; a német színház oszlopszata egészen szétzúzatott; a váci utczában két háztető megrongáltatott; számtalan sok szerencsétlenség történt; a Trattnerházban csak a háztetőt megsemmisítette, így tehát a magyar akadémiának könyvtára mentve maradt; ma misem hallatszik. A Ph. azt a hírt közli, hogy Kapuvárnál megverték volna 5. a császáriakat s ők Ausztriába vonultak Bécsujhely, Vimpassing felé. 4-én Ferencz József Bécsben volt; mondják, hogy aknákat fognak ásni s ennél fogva a várfalazat egy részét lebberőpíteni. Irányi rendeletben, mely tegnapelőtt kelt a' férfiak, főleg nemzetőröknek meghagyja, hogy a várost el ne hagyják. Nőm a gyermekekkel úgymint 8 óra tájban visszajött; a tábóri ispotály-nál hidat készítenek, hogy a közlekedés helyreálljon. Hallom, hogy a Margit szigetről akarják lövöldözni a várost; Kapuvárnál Pöltenberg, Lenkey verték meg az ellenséget s az nap még Sopronyba nyomultak; hallom, hogy az ideiglenes kormány Pozsonyba menekült; az egész nap csendben csak estve felé néhány lövés történik mintegy 8 óra tájban, de ismét elhallgatnak, mit hozand az éj? mi azt hisszük, hogy nem sokat. Adja Isten! nőm gyermekeimmel itt maradnak.

11. Az éj csendesen múltott el; beszélük, hogy 12—1 óra közt fegyverropogás hallatszott volna; ma némellykor lőnek, de ritkábban, Pestre nem is estek golyók jelenig . . . a boltok mind zárva. — Vogel—Benedek Dobsináról visszavonultak a Szepesség felé. Perczel máj. 1. Becskereket megszállotta, hol Versec bevétele után — Bem részéről is katonaság már azelőtt megjelent. Klapka máj. 7-én vette át a haditárczát. Buda alatt Görgey van; délután gyakrabban történnek lövések mi előre sejdítetteti a bekövetkező harc közlekedtét; a lövések mintegy kilencz órakor elhallgatnak.

12. Az éj csendesen múltott; az első lövés $\frac{1}{2}$ 5 kor történik, de mintegy 6 órakor teljesen elnémulnak; a Ph. Görgey levelét (közli) Henczihez; ennek feleletét is hozza, melly utóbbi erős védelemre mutat; a híd-utczában nagy készülétek történnek, gyapjú, homokzsákokat visznek, ágyút is látok . . . Perczel 29. Becskereknél a szerbeket erősen megverte s ennél fogva bevette Becskereket; — mondják, hogy Ferencz József maga akarja a magyarhoni háborút vezérteni; a híd a szigetnél elkészült; — délután, estve felé néhány lövés; én Hajnikéknál a Ferencz-városban; — nőm a gyermekekkel tegnap odakünn aludt, de semmi sem történvén, honn marad ma; adja Isten, hogy csendesen múlték az éj; de Pest városát nagy veszély fenyegeti, mert május 4. Görgeynek adott feleletét ennek (Hentzinek) levelével adja a Ph., mellyben amaz állítja, hogy magát hatalmasan védelmezni

fogja; mintegy 9 órakor estve folytonos puskaropogás majd 9—10-ig erős ágyúzás hallatszik a Szt. Gellérthegyről és a várból, már nőm el akar menni, de eláll s az egész éj csendes.

13. Reggel $\frac{1}{2}$ 6 kor ismét kezd az ágyúzás, valami 7 órakor elhagyják; tegnap estve Budán öt helyen égett; a krisztinavárosban a nyári színház, a vizivárosban a plébánia, kórház, a szegényekháza mellett, az országúton. Mondják, hogy Hentzi felgyújtotta volna, hogy lássa a mozgalmakat, mi neki... sikerült. Miskei Imre Pest megye cs. teljhatalmú ujonczozási biztosa Offner Kristóf óbudai puskaporgyáros a tábori véstörvénytől által halálra ítélve f. hó 4-én 10 órakor agyonlövették; a főhadiszállás a Svábhegyen van; a Ph. azt a hírt hozza, hogy máj. 2-án a bécsi lapok hozták a habsburglotharingiai ház dethronisatióját... délután elkezdének ágyúzni a Szt. Gellérthegyről, a várból ritkán felelnek, de 7 órakor golyó bomba gránát zápor ömlik Pest városára s ez 5 óráig t. i. éjféle 12 ig tart; a pusztítás rémítő, igen sok helyütt Pesten tűz támad az új városban; mind lángba borul, Budán és a vizivárosban ég a pallisádok körül, az egész láthatár tűzben; én a Dunaparton nézem az iszonyatos látványt marczangolt szívvel ennyi kegyetlenség fölött; családommal mintegy $\frac{1}{2}$ 8 kor lakásomból eltávozom, mert akkor egy bomba az egyetem fölött szétrepedvén egy darabja udvarunkba esik, a folyósóba ütödvén visszapattan; az ágyúzás megszűnte után 1 órakor hazajövök; kissé lenyugodok; a magyar útegek nem igen feleltek, mi lehet az oka, nem tudom; mondják, hogy aknát ásnak; iszonyatos éj.

14. Aggályosan virrad ránk a nap. Tipula hivatalosan felszólíttat szerznék a kórházi szalmazsákok kivételére Hajnik Páltól kocsikat, mit meg is teszek; visszatértemben látom a pusztítást. Irgalmas Istenem! A redoute épület, német ideiglenes színház, Ürményi ház, számtalan más köztük a Kolb háza is leégtek, de szegény Hajnikéké szerencsére le nem égett, így kárt nem szenvedtek; a király utca, új József út sokat szenvedtek, de főleg a Dunasor. Hallom, hogy a Dianafürdőt egészen megsemmisítették; a váron a tüzelés semmi látszatja ámbár egy puskaporos kocsit felgyújtottak neki (t. i. Hentzinek)... az egyetemi könyvtárba is két bomba hullott, de kárt nem tett, mert az emberek kioltották. A kirendelt szekerek mindjárt megjöttek... ma egyébiránt hallgatnak az ágyúk; a nagy közönség azon fennakad, hogy a magyarok oly gyéren lőttek, azonban tudja az isten micsoda tervök van. Azon bomba, melly házunkra esett, alighanem egy velünk rézsutosan szemközt álló ház(ra) eső bombának hulladéka volt.

15. Az éj csendesen múlt, mi mindnyájan itthon alszunk; a kapuvári győzelem nem valósodott. Adánál volt egy ütközet, melyben a cs. visszanyomattak; a Bánságban Oraviczát vették be s Bajánál a Hercules című remorqueurt elfogták; több hirdetémények, az egyik mellyben az ostromlás nemsokára bekövetkezendő vége s a polgárok kárpótlási reménysége megérintetik; a másik melly a Buda és Pest közötti közlekedést végkép megtiltja; harmadik mellyben a kémek iránti bánásmód szigorúan rosszaltatik, végre felhívások a katonai ruhák készítése iránt. Ismét bejáróm az új város utcáit; a Lipót templom a mellette lévő házakkal egészen elégett; alig van ház, mellynek ablakai meg nem sérültek volna. Mihich nálam ebéden; az egész nap minden lövés nélkül múlik, ez komoly szándékra mutat valami nagyszerűbb esemény végrehajtására, adja az ég, hogy szerencsésen üssön ki... estve felé a lajtorjákat viszik, mi rohamra mutat; délután

esett az eső s az éj komor s így talán lesz valami, de én azt hiszem, hogy előbb rést lőnek.

16. Reggeli 2 óraker kezdik a lövöldözést a budai hegyekről a várba; mi ébren vagyunk és felkelünk, készülvén az elmenetelre, de mintegy 3 óraker abba hagyják; $\frac{1}{2}$ 7 ismét megszólamlanak a m. ágyúk; a mai újság Görgey hadügyminiszteri kinevezését, Klapkának helyettesítését hozza, azon hír megerősítését, hogy tegnapelőtt (14—15) éjszaka Hentzi 8 hajóval el akarta rontani a hajóhidat de ... nem sikerült; a Bán máj. 7. Zágrába érkezett, Welden f. hó 3. Pozsonyban volt; Vogel—Benedek Liptóban vannak; Vetter—Klapka a táborban vannak Buda alatt; ma éjszaka Budán ismét égett az ispotály körül... Hentzi ritkán felel a Szt. Gellérthegy ágyúira, mondják, hogy némelly ágyuk a ráczvárosban a templom körül vannak felállítva; onnan tüzelnek leginkább; délután meggyőződöm a mondottak igazságáról, mert a Szt. Gellérthegy alján a réctemplom felett áll két batteria mely az egész nap folyvást működik, rettenetes robajjal főleg estve felé... Bécsben s Prágában a magyarok győzelmei örömet gerjesztenek sőt Bécsből Pozsonyból már menekülnek az emberek, a ministeriális lapok viszont Radetzky 1848 elején történt visszavonulására utalnak. A vallás-közoktatásügyi minister máj. 9. kelt rendeletében a tanító karokat felszólítja, hogy hat hét lefolyta alatt hódolatukat az ország függetlensége s engedelmességöket a magy. kormány iránt nyilatkoztassák... Beszélük, hogy oroszok jönnék a vaspályán az osztrákok segítségére mi azonban nem bizonyos. Az álgyúzás estve is folytattatván nőm a gyermekekkel már 4. szer alvásra eltávozik. Mintegy 10 óraker hallom, hogy a várban ég; elmegyek a partra, a kir. palota lángba borulva van; a vizivárosban is tűz; gránátok bombák röpülnek a várba a Szt. Gellérthegyről anélkül, hogy viszonoznák a várból; az egész láthatár vöröstre festetik, úgy végződik a nap.

17. 2 óraker reggel ismét erősen kezd a bombázás... a lövések, mellyek délután ritkábban történnek, estve sűrűlni kezdenek, főkép 11—12 óra tájban nagyon erősen folytattatnak; a várban három helyen tűz támad, de hamar eloltatik; a rudas fürdő melletti üteg a pallisádokra tüzel, gránátokat, röppentyűket vet; ott több házat fel is gyújt; Pestre... csak egyes gránátok röpülnek; családom itthon van, én feszült kebellem várom bé az események fejlődését, mellyek... közelíteni látszanak, mert holnap már 14 napja, hogy Budavárát ostromolják.

18. Ma reggel két óraker roppant ágyúzás s még sűrűbb puskaropogás, mit megmagyarázni nem tudok, hacsak rohamra vagy kirohanásra nem került a dolog; regg felé az idő esőre változik s az ágyúzás ritkul, rövid ideig egészen megszűnik, de mintegy 8 kor újra kezdenek ámbár nagyobb intervallumokkal; én a Dunaparton szemlélem a budai tűz nyomait a kir. várpalota kiégett kéményei a magasságba egyenesednek mint a pusztá rémalakok, a növényház, a németszínház felsőpereme elégett... a gymnasium tetemes károkat szenvedett; a vizivárosban két helyen tűz volt, még füstölög; délután hallatszik, hogy éjszaka roham történt a fejevári kapura hol rés volt s van, de eredmény nélkül. 5000 ember a vár alján van, köztük Don Miguel, a vörössapkások; délután sűrűn lőnek; mondják, hogy megtámadták az uj kaput a pallisádok mögötti házakban volnának...

19. Egy óraker sűrű ágyú s puskaropogás felébreszt — hallom, hogy

$\frac{1}{2}$ 12 kezdődött, a láthatár vörösre festve van. Tűz a vízi s ráczvárosban. Éjfélkor az eső elállott, úgy látszik roham történt ismét eredmény nélkül; reggeltől igen erős ágyú s némelykor puska lövések is... Az ágyúk bömbölése mindkét részről olly hathatós, hogy hasonlóra aligha emlékezem az egész nap, sőt néhány lövést a várból még Pestre is tesznek, mit a Dunapartról, az üllei kaszárnyától látok... a tűz tegnap a vizivárosi főutcán volt.

20. Tizenkét óra után erős ágyúzás, puskaropogás; én mintegy $\frac{3}{4}$ 1 meghallom; az éj rémítő, mindig a pusák, kartácsok szólanak, zaj és lárma hallatszik, mindenből kitűnik, hogy ostromrohamra került a dolog. A vizivárosban ismét ég; mintegy 2 óraker elhallgat a puskaropogás... reggel ismét dörgő ágyúzás, melly nyilvános jelül szolgál, hogy a roham nem sikerült; 700 halottról beszélnek, de ez nyilván nagyítva lesz, mély fájdalom foglalja el az ember keblét ezek láttára, hallatára; csak egy a vigasztaló, hogy „nem lehet, hogy annyi hű kebel hiába szakadt a honért“. Öt óraker ismét kezd az ágyúzás erősen... Az ujságok azt a hírt hozzák, hogy máj. 14. a kormányzó s ministerek letették a nemzetgyűlés előtt az esküt. Az egész nap foly az ágyúzás de ritkábban; délután két tűz, egy a krisztina egy a halászwárosban. Néhány golyó Pestre is jó; hallom, hogy csütörtökre várják a vár bevételét, hogy 4172 ember lett volna benn, de közöttük 600 beteg; hosszú rést lőttek; a mai támadás csak színlett volt... Beöthy Bukarestben szerződést kötött az angolokkal hadi szerek iránt, mellyekért gyapjút fizetend a magy. kormány. Éjfél előtt ismét igen erősen kezd az ágyúzás, én fenn vagyok mintegy $\frac{3}{4}$ 1 napammal együtt azután lefekszünk, folytonosan az ágyúzás által ébresztve.

21. A mai nap virrasztva talált; puskaropogás ritkábban hallatszik, a tegnapi roham után nem hiszem, hogy ma ismét arra kerüljön; 2 óraker még fennvagyok másodszer, azután elalszom. Reggel hat óraker azon hírrel vernek fel, hogy az új híd (Lánczhíd) légbé röpítettett, Budavár a magyarok által elfoglalva volna. Az első hír nem való, a második hála Isten valósult; mintegy 5 óraker lajtorjákkal vették be a bécsi kapunál a várat; az őrizet (őrség) egy része megadta magát Hentzivel, ki megsebesítettett s fogva a Svábhegyre vitetett, egy része lekonczoltatott. Mintegy $\frac{1}{2}$ 7 a Dunapartra sietek, tömérdek nép csoportozatokban; a Sándorháznál (mai Ministerelnökség) honnan a vészthozó torkolatok veszélyt szórtak Pest városára a nemzeti zászló leng; nemsokára szememláltára a várpalota fokán s a kertben is kitűzik a nemzeti lobogót, melly Pest városa tornyára is felvonatik. Egyes lövések még történnek a várban nyilván elrejtett Granicsároktól, valószínűbben magy. részről örömlövések, részint a foglyok puskaínak kilövése. A dunaparti pusztítások, mellyeket csak most szemlélhetni nyugodtan, iszonyúak, főleg a redoute épület és a Casino Dunára szolgáló része. Így tehát Buda 17 napi ostrom után kezeinkbe került; csak egy gondom, anyám, hugom (a várban voltak), hogy miként vannak, bajuk remélem nem lesz, mert úgy látszik, a várban már védelem nem történt. Butorainkat, könyveimet felhozzuk; buzgó hála az égnek, hogy a vész napjai fejünk fölött sujtatlanul elvonultak; délután Budára iparkodom, de a közlekedés tiltva van s így bizonytalanságban maradok. A reggeli események mindinkább derülnek; a megrohanás a Teleky háznál (mai Honvédelmi ministerium helyén) lőtt résnél történt,

hol a Don Miguel ezrede az első volt a résen; Hentzi olly sebet kapott, hogy haldoklik; Auer ezredes maga fel akarta lobbantani az álló hidat (Lánczhidat) de nem sikerülvén halva maradt s csak a híd lánczai megbarnultak; mondják, hogy részünkről 500 a császáriaktól sokkal többen estek volna (el), mert kivéve a Ciccopiniket, kevésnek kegyelmeztek; ágyú, municiószekér tömérdek került kezeinkbe. A városban torlaszok is voltak, de azokat is szuronnyal vették be a vitéz honvédek; Machik háza sem égett el s így hála az egeknek, a bajon túlestünk, ha anyám, húgom öreganyámmal sértetlenül maradtak, mit szívemből remélek; a kir. várpalota zsákmányolása megengedettett s a legszebb holmik potom áron adattak el.

22. Ma reggel átmegyek Budára: az átjárás a rudas fürdőnél van; a rácvárosban az ágyúzásnak tömérdek sok nyoma látszik; a lépcsőkön fölmenvén a nádori kert (várkert) mellett honvédeket zsákmánnyal látok ülni; a várkapu még el van torlaszolva, a Krisztinaváros felé lévő falakon tehát végigmenvén a Teleky ház mellett látom azon rést, mellyen a 47. zászlóalj legelőször tört a várba. A fejevári kapu melletti rondella tetemesen meg van sérülve; a mellvédek mellett földtorlaszokat csináltak; a bástyákon végigmenvén a szénaraktárnál holt katonát látok, a bécsi kapunál József-huszárok mennek ki; én őket követem. A várbeli házakon, névszerint az országházon (ma: a régi belügyministerium) golyópusztítás nyomai látszanak, cserepek fődözik az utcákat, végre anyám házához érek (az Országház-utcában), künn sértetlenül találván bemenvén hallom, hogy az ostrom aggályait ki nem állhatván Üröm nevű falura ment s így mint bizton remélem, minden bajtól ment maradt húgommal, bútorain sem történt semmi. Öreg Anyám s Nározsnyék is, kik kiállották az ostromot, épen vannak... s így családunkat a gondviselés megmentette... ujságot olvasván, azon hírré akadok, mintha 4000 orosz Árvába nyomult, de ismét rövid idő múlva visszatért volna; a Közlöny is orosz intervenciót említ s így utóljára ezen kószahírekből mégis csak lesz valami igaz: Hentzi ma már meghalt. A várban néhány házakban prédáltak; halott igen sok volt, véres foltokat magam is láttam; ágyút igen sokat hagytak itten.

23. Délután Hajnik Károlylyal Budára megyek, az új út már nyitva van, a pusztításnak kitűnő, de nem igen lényeges nyomai látszanak; a várba érkezvén a rést megszemléljük, hol a szomszéd házak is mind összelelvettek... anyámhoz menvén, azt húgommal együtt éppen egy havi nem látás után megölelem; semmi bajuk sem történt, csakhogy szörnyen féltek; 14 óta Ürömben volt, ma tért vissza. Visszatérvén egy lélekemelő ünnepély szemtanúja vagyok, a díszpiacon (Dísztér) vagy 10 honvédzászlóalj fölesketve lévén, Görgey babérkoszorút fűz a rohanó zászlóaljok zászlóira; két zenekar emeli az ünnepély fontosságát nem ugyan de díszét. Néző aránylag kevés, mert nem... tudták.

24. A Ph. azon hivatalos hírt közli, hogy f. hó 16. Bem Puchner seregét, mely a temesvári őrség részével egyesült, Ó-Orsován át Oláhországba szorította; egyéb nevezetességeket nem olvasunk, csak hogy az oroszok Árvából visszamentek; délután Budára napam, Machik, Öreganyám s Anyámhoz; a várban ismét érdemjel-osztogatás; nőmmel, gyermekeimmel szemléljük a rést, hol annyi vér ömlött, csákó, ruházat még mindig látható; az ezredest, ki légberöpítette magát, Allnochnak hítták; Hentzi tegnap temettetett el, azután a gyásztisztelet tartatott az elesetekért Simon szónoklata mellett; a rablás nagyobb volt, mint hittem, eddigi

ismerőseimtől Ekler, Lechner Gy., Kostharovich raboltattak ki. Véletlenül két iskolatárssal jövök össze, Lechner Gyula, Szilassy Józseffel... az én vesztésem könyvekre reducálható, melyek anyám padlásán voltak s öregatyámtól reám szállottak. Tolongás a hajóknál.

25. Krisztinavárosban Lajosék s Virozsilnál (pesti egyetemi jogtanár); látom, hogy Budavár falait rontják; délután Dominnéval szemléljük az újváros rombolt épületjeit. Kellemetlenül hat reám... hogy az oroszok betörése valósággá emelkedik. 24 óta három héten át csütörtökön, vasárnap nagy isteni tisztelet lesz; juny 6. országos bőjt e veszély elhárítása végett; mondják, hogy 4000 (orosz) már betört volna s Ferencz József ezen betörést külön proclamatióban hirdette. ... Kossuthtól hirdetmény, melyben köszönetét fejezi ki Pest lakosai iránt s ígéri, miként a kormány nemsokára itt lesz, mondják jun. 2. induland el Debreczenből s így 7-én vagy 8-án itt lehetne. Holnap 10-kor gyászistentisztelet lesz a budai elestekért, — holnapután pedig Te Deum s délután népünnep a függetlenség végett.

26. Mai nap kelt körlevél által a Rector f. hó 29. reggeli 10 órára gyűlést hirdet az egyetem könyvtárában a hódolati oklevél aláírása végett, én láttamozom; utóbb a gyászmisén, mely az elestekért tartatik, hol temérdek sokaság van, én ki nem várom; befejezése után Görgeyt látom, ki még elég fiatal ember s külsejében Bailerre Zágrábban (hol P. T. 1848 előtt jogakadémiai tanár volt) emlékeztet; a Ph. Miklós czár manifestumát közli, melyben népünk tudtára adja, hogy mivel az osztrák császár „Herr der Aufständer“ nem lehet, ő kész őket fegyveres erővel segíteni s eziránt parancsot adott már seregeinek, így tehát az orosz intervenció nem remkép, de valóságos tény; beszélük, hogy az angoly követ Konstatinápolyban „casus belli“-nek czímezte volna ezt... sőt még török segélyről is szólanak, mely Belgrádból ígértetett.

27. Szép gyönyörű nap; ma tartatik a „Te Deum“, Kazinczy a városháztéren tolmácsolja a képviselőház köszönetét. Délben fényes ebéd s délután népünnep a városligetben, szabad előadások, a műházban ökor süttetik, bor folytatik; én Gyulámmal (fiával) az álló hídon (Lánczhídon) át Budára, mely híd maholnap nyitva leend; anyámat látogatom, felöltlik nekem, hogy az állóhíd mellett temető volt, hazamentünkben az eső megel; nőm Gizával (leányával) a magyar színházban volt.

28. Karvassy (pesti egyetemi jogtanár) meglátogat s azt beszél, hogy 13 vádpont volt ellene, legfőbb a márcziusi napokra nézve, de mindezekre nézve kitisztul. Ministeri körlevél érkezik... s az egyetemi tanács által 74 sz. alatt velünk közöltetik, mellynél fogva az egyet. professorok öngazolásukat beadni kötelesek, hogy az osztrák kormányval összeköttetésben nem állottak, pedig jun. 2-án őjrátra kellene mennem (mint nemzetőrnek). 8 óraker meg is jelenek a városházán, de jelszó nem adtván s tiszt nem jöven $\frac{1}{2}$ 11-kor hazamegyünk.

29. Ma tíz óraker a könyvtár termében tartatik az egyetem első közgyűlése, melyben résztvettem. Szabó az elnök; az egyetemi tanács egy Frank által készített hódolati mintát készítettet, mely Kornis és Tipulának nagyon hidegnek tetszett; többféle módosítványi indítvány történt, míg végre Frank szövege csekély módosítással elfogadtatik... a Ph. s a többi lapok az oroszok beütéséről még mit sem írnak határozottan. Mihich-

nél (kinél a Liliom-utczában családja a bombázás alatt több éjt töltött) megköszönni irántunki barátságát és Schullernénél.

30. Beigazolásomat felteszem. Dominékkal a temetőre megyünk, Öreg atyám, Hajnikné s Guttmannék sírján; mély megilletődéssel szemlélem hantjaikat; áldást mondok öreg atyám s Hajnikné emlékére, kiknek olly sokat köszönhetek — az Isten nyugosztalja. Olvasom Novák Dániel álladalmi építészeti tiszt ítéletét, ki tegnap a vérmezőn agyonlövetett, mert Hentzinek tanácssal és tettel szolgált. Az ujságok csak azon hírt hozzák, hogy az oroszok Magyarország szélén vannak; Ferencz József Varsóba ment. Stadion beteg s... ideiglen lelépett. Welden a magy. bankjegyeket tiltja; Hentzit az osztrákok árulónak mondják.

31. Budára megyek anyámhoz; a közalapítványi pénztárnál nem történnek semmi fizetések; Görgy átveszi a hadügyministeri tárczát; Klapka a fővezérséget... nemsokára a hadügyi ministerium itt lesz. Erdős barátom az ostrom alkalmával mindenét vesztette, de ismét hivatalába visszalépett; szörnyű hőség. Budán rombolják a falakat. Átadom a mai napon kelt igazolásomat a facultás szolgájának.

Juny. 1. Délután örsre az újépület főstrázsáján 3—5 Schweidel Generálisnál állok, a nap gyönyörű szép, de iszonyú meleg... Újabb hírek a harctérről nincsenek.

2. Az éjt az örsön töltöm 1—3 az udvarban állok golyó szekerek mellett, $\frac{1}{4}$ hazamegyek, utóbb reám nem kerül többé sor őrállásra... tegnap Mayer Vilmos zálogházi szolgát, ki mint tüzér szolgált a magyarok ellen, agyonlőtték.

3. Gyönyörű szép nap... Délután Budán a népünnep tartatik; én Gyulával a vizivárost nézem, melly iszonyúan kinéz s a bécsi kapunál fölme gyünk, melly már nagyobb részt le van rombolva; nemcsak a zár, hanem a daczoskodó, fügét mutató s nyelvét kitoló fej is eltűnt s nemsokára a belső kapu is le fog romboltatni; a bástyák nagy része is már szétbontatik s néhány hét múlva csak emléke... lesz ős Budavára erősítéseinek.

4. A mai nap reám nézve örvendetes, mert több rokonaim... a hat órai vonattal Debreczenből megérkeznek... a kormány székhelyét ismét Pestre május 31. áttenni rendelte, az országgyűlés azon nap bezáratott s július 2. Pestre ismét összejönni határoztatott. Kossuth fizetése ez ülésben 200.000 pf. határoztatott s így öt havi távollét után ismét székvárosunkba tér a magy. kormány, mellyhez elmenetele alkalmával olly csekély volt a remény; holnap jön Kossuth mint kormányzó Pestre, kit azelőtt négy hónappal dementált az osztrák kormány... az ég áldja meg az igazságos fegyvert, hogy minél előbb békénk legyen.

5. A nagy hőség miatt nem megyek Budára, ámbár már az álló hídnál vagyok. Kossuth megjövetelét 5—6 óra közt (szemlélendő) én Gyulával... a váczí útra megyünk, tömérdek sok nép. Mintegy $\frac{1}{2}$ ágyú durrogások közt, mellyek a budai falakról megszólamlanak jön nemzetőrök, törzs és főtisztek kíséretében, a német legiótól környezve Kossuth nejével, testvérével, Regéczyvel egy hintóban, mellyet magy. gatyás kocsis hajt; jól néz ki s a zaj és örömyilvánításoktól egészen megindítottnak látszik. A hatvani utcza, dorottya utcán végig lakására megy, hol nagy néptömegtől fogadtatik; estve mindkét város ki van világítva, mi Pestet nézzük, hol tömérdek ember mozog az utcán, legfényesebb a városház.